

dolgo v Evropi živi. Ponosen ter ožbljen je njegov pozdrav. Obe roci dene križem na persi ter glavo upogne; priklanja se tudi do tál.

Arabljani, otroci Izmaelovi in Židom v rodu, pozdravljajo se tako: „selam aleikum (mir z vami);“ potem denó roko na serce ter poljubijo lice temu, kogar pozdravljajo.

Čuden in derzen je Beduvin; jednak je tudi njegov pozdrav. Na iskrem konji pridirja k tebi in tik tvoje glave izproži samokres. Tako te pozdravlja sin peščéne afriške ravnine.

Kitajec se šteje mej omikane rodove; on glavo ukloni, pleskne z dlanjo ob dlan ter prijazno izpregovori. Dalje po Aziji imajo različnim stanovom tudi razne pozdrave, ter v zlo se mu šteje, kdor se v pozdravljanji zmoti. Nego ali nemajo tudi naši vojaci raznih pozdravov raznim višjim vojaškim osobam?

V Indostanu se s čelom tál dotikajo; na otoci Sumatri pozdravljajoči nogo pozdravljenega človeka dene sebi na persi ali na glavo. To so ti sužnje-dúšniki; nam bi tak pozdrav ne dobril.

Laponci se z nosoma dotikajo. Muri (zamorci) pri Guineji poketájo s persti. Nekateri rodovi severnoameriških divjakov pozdravljajo strašno kričéč.

Nahaja se pozdravljanje pri vseh narodih. Omika nij stoperv izúmila pozdravljanja, samo izpremenila ga je. A pozdrav je povsod znamenje posebnega spoštovanja, velike prijaznosti ali veselja. Ako tudi je pozdrav često prazna navada, vendar se ga je treba deržati, da se nikomur ne zamerimo.

Prirodopisno-natoroznansko polje.

Sáhar ali sladkór. *)

(Spisal V.—ž.—.)

Ljubi otroci, komu nij znan sladkór? — Vsi ga veste, kajti vsak izmej vas ga z radostjo pojé, kedar mu ga kedo dá. Tudi to: baš sladkór je, ki ste ga uživali, kar bivate na tem svetu, osobito v mladosti. Mleko, vaša prva hrana, ima v sebi mnogo sladkorníne, katera vam je tudi moč dala in pospešila rast. Pozneje, ko ste užé sami mogli poseči po kako stvar, tedaj sta vam modra roditelja dala sladkorja in s tem obilo pripomogla k zdravju. A zdaj, ko ste se užé dokopali razuuna, često sami poiščete kosca sladkorja, ali si ga kupite, če imate kak novec. Tudi tedaj, kedar jeste kislino ali slanino, vam je sladkór na umu. Ne ugaja vam kava, ako nema sladkorja, še v vodo ga često raztopite kakšen kosec, da jej okus odobrite. V bolezní grenkih zdravil nehéte uživati brez sladkorja.

Vidíte, dragi moji, kako koristen je sladkór človeku. Od zibéli do gróba mu je zvest prijatelj in tovariš, kateri mu sladí grenkost ubózega življenja in mu tudi pripomaga do zdravja.

A zdaj radovédni porečete: „povedi nam še kaj o sladkorji. Kde so ga najpervo znali, kde najbolje raste, kako ga pridelujejo, i. t. d. Napósled nas počúči, ali je res tako koristen, kakoršnega je okusa?“

*) To besedo so Slovenci skovali v nevednosti. Ruski je: sáharü m., srb. šóčer m., staroslov. saharü m., sanskr. sarkara, prakt. sakkara.

Prav govorite, ljubi moji, vse to vam hočem zdaj po redu razjasniti. Dobro pazite!

Najprvo se ozrimo v njegovo zgodovino!

Kakor mnogo drugih stvari, tako je bil tudi sladkor znan užé davno pred Kristom, velícemu narodu, kateri prebiva daleč tam na izhodnem delu Azije, namreč Kitajcem. Evropa niti mislila nij o njem, a bistroumni Kitajci so ga užé dvé tisoči let znali in rabili. Starim Gerkom je utegnil biti nekoliko znan, kajti 286. l. pred Kristom ga slavni prirodoznanec Teofrast prvič omenja. Tedaj so ga sploh imenovali indska sol, katero imé je izvéstno dobil zato, ker so ga gerški kupci vidévali samo v drobnih koscih, kakor se pri nas prodaje morska sol. Rimski prirodoslovec Plinij starejši ga popisuje v večjih koscih, kakoršen je naš žolti sladkor.

V poznejših vekih se je kar dlje tem bolj razširjal in je tudi često prišel v Evropo, — a vendar se nij vedelo, kako in ob čem ga delajo umni Kitajci. Trosilo se je mnogo lažij; nekateri so rékali, da je méd, katerega ne znašajo bučele, nego ljudje; tudi učenjaki so se dali premotiti, da so to verjeli. Drugi so zopet meníli, da je sladkor nekaka mana, ki v daljnjej Indiji pada. Svoj uk so dokazovali z njegovo čisto beloto in veliko sladkostjo. Še neumnjeje so govorili óni, ki so terdili, da ga delajo indske čarodejke. — Zahodni svét nij imel pravega pojma o sladkorji, dokler sloveči potoválec, Marko Polo, rodom Lah, po dvajsetoletnem bivanji mej Kitajci, nij prinesel sladkorjeve rastline v svojo zemljo ter s tem tudi ne odkril vseh tajnostij, kako se sladkor dela. V naslednjih vékih se je sladkorno pridelovanje naglo razširilo po Egiptu, Siciliji, Spanskej in po Ameriki, kder še zdaj sladkorno terštvo redí in bogatí premnogo tamkajšnjih naselnikov.

Kakó raste sladkor, kakó se prideluje?

Kedór je po letu videl njivo debeljáče (koruze), tá si bode lahko mislil rastlino, od katere dobivamo sladkor, le v tem je razložek, da je sladkorna bil često do po 20 črevljev visoka ter nad po 22 liber težka. Ljubi otroci, s kakovim veseljem bi vi hodili na sladkorne njive in tam lizali sok te plemenite rastline, — a te rastline nemamo na domačej zemlji, nego raste za morjem, tam — v Ameriki.

A tudi na zahodno-indskih otocih po velikanskih njivah rastó: sladkor, kava, tabak i. t. d. Sladkorjeva rastlina potrebuje po 14 do po 15 mesecev, dokler dozori. Potem pridejo delavci in ga poženjó. Takoj mu potergajo liste, ki so podobni debeljačevim, ter stebela povežó v snope in — hajdi v sladkorni málin! Ondu se sok z velikimi valíči téšči (preša), potlej kuha in cedí; tudi se mu pri-mešávajo razne tvarine. A predno se naredi tak sladkoren hleb, kakoršne vidite v prodajalnicah, treba da sladkorjev sok često preíde precejálnice; treba ga je dolgo in več krat kuhati, priméšati mu apnénice in volovske kerví, ter še mnogo družega opravila je z njim, česar vi, ljubi moji, ne pomislite, kedar v slast serkate lepi beli sladkor.

A napak bi meníli, ako bi rekli, da je od te rastline vsak kos sladkorja, katerega dobodete; kajti v poznejših časih (pred kakimi 180 leti) jel se je delati sladkor tudi od rudeče repe (pese.) Pervi je to poskusil kémik Margraf; vendar se nij obilo rabil répni sladkor, dokler nij francoski cesar Napoleon I. 1806. leta prepovedal Angličanom iz Amerike in Indije blago uvažati in prodajat

Evropljanom. Ker je ob tem času omikanim zahodnim narodom sladkor uže bil živa potreba, prisiljeni so bili trajati ob domačem répnem sladkorji.

Tako nam do malega uže 100 let služi obojni sladkor. Zdaj samo Evropa v letu dnij potrebuje 4 milijone stotov répnega in 12 milijonov pravega sladkorja, kar povprek stoji kakih 400 milijonov goldinarjev. Človek bi ostermel in vprašal, kako to more biti! A prešteli so, da je to lahko. Ako rečemo, da ga vsacemu človeku pride po pet liber na leto, uže imamo zgornjo številko; zatorej se nam nij treba nikakor čuditi, če verhu tudi pomislimo, koliko je otrok, posebno po mestih, ki na leto snedé toliko sladkorja!

Zatorej mnogi roditelji otrokom prepovedujejo slaščice, rekoč, da si s tem zobé kvarijo, slabé želodec in okus.

A jaz, mili čitateljčki, vam nehčem greniti veselja do sladkorja, kajti kar terdijo nekateri učeni zdravniki, to je vse klevetanje na sladkor, stara vraža, zatorej neresnična ter neopravičena.

Pogledimo si múre, kateri nemajo samo obilo dela sè sladkorjem, nego tudi ga mnogo snedé, a vendar so njih zobjé tako beli, kakor slonova kost. — Sladkor se izpremuja v mast, katera največ pomaga k človeškemu življenju in zdravju. Sladkor tudi človeka debelí, ker múri so ob sladkornem pobiranji ne navadno čversti in zdravi ter često v malo dnéh jako odebelé. A ne samo ljudem, nego tudi živini sladkor dobri.

Vojevoda Beaufort je črez 40 let vsaki dan snedel po libri sladkorja in doučakal 70 let.

Neki Malori, tudi znan sladkorščak, živel je 100 let. Ob osemdesetih letih je bajé dobil nove zobe.

Po vsem tem sodimo, da sladkor sam ob sebi nikakor nij kvarljiv, — jedino to je, da ga ne uživaj nad méro, kajti uže latinski pregovor uči: „est modus in rebus“, po naše: „vsaka stvar ima svojo mero“.

Toliko bodi o sladkorji dovolj! Zapómnite vse, kar sem vam denes povedal, drugoč si ogledamo kaj družega. To vam razbistriti, ljubi moji otroci, bil je zato moj namén, ker pride k malu sv. Nikolaj, za njim božični praznici in novo leto, a vi od preljubih roditeljev dobodete lepih daríl, mej katerimi tudi izvéstno dovolj sladkorja. Tedàj se opomnite „Vertca“ in poprosíte roditeljev, ako ga še nemate, naj vam ga naročé, da bi poleg telesne hrane dobivali tudi dušno. Z Bogom! Po novem letu se bomo zopet često videli.

Razne stvari.

Jezikosloven popravek.

V 10. št. „Vertca“ s 1. oktobra letošnjega leta smo rekli, da nova slovenščina ter z njo vred vse južno slovanstvo nema glagola: prijati, od katerega se je porodila beseda: prijatelj. — To stvar je treba popraviti. Gospod profesor Erjavec nam je pozneje povedal, da ta glagol še zdaj živi v Hervatih, kateri govoré: to mi ne príja (das thut mir nicht wohl), ta njiva ne príja pšenici (dieser Acker ist dem Weizen nicht gewogen, taugt nicht für den Weizen); tako je navadno tudi v Zagrebu. — Ali glagol: príjati ne živi tudi mej belimi Kranjci? Ustregel nam bi, kdor bi to hotel razbistriti.
